

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle VIII.

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Új írás: a kíváncsian várt irodalmi folyóirat első száma 1961 márciusában. Ára 6 forint, a szerkesztőbizottság: Illés Lajos felelős szerkesztő, Pándi Pál, Váci Mihály.

A költő néhány versét olvastam az ötvenes évek végén a *Tűztánc* antológiában, a másik két szerkesztő neve számomra akkor (húszéves sem voltam) semmit sem jelentett. Elolvastam az előszót – *Az olvasóhoz* –, aztán tucat évig kezembe sem vettem a folyóiratot.

Az első mondat, amely gyorsan lelohasztotta a kortárs irodalom iránt érzett ifjonti lelkesedésemet: „Mindez annak a forradalmi harcnak köszönhető, amelyet az újjáalakult párt vívott a leninizmus helyes gyakorlati megvalósításáért, a gazdasági, társadalmi és kulturális felemelkedésért, népünk szocialista hazájának megteremtéséért.” 1961-ben még semmi közöm nem volt az újjáalakult párthoz: egyetlenre készülök, sokat, sokfélét olvasó, szorgalmas díszítőmunkás voltam a Vígszínházban.

A második mondat, amely már ellenkezésre ingerelt: „Különösen fontos üggyé vált egy újabb, olyan folyóirat megteremtése, amely határozottan és céltudatosan mai irodalmunk kommunista, szocialista erőit tömöríti, segíti és serkenti, mindenkor – hangsúlyozzuk! – a művek alapján.” Jól sejtettem, hogy akkoriban legkedvesebb kortárs költőm, Weöres Sándor verseit (*A hallgatás tornya*) aligha fogják közölni a kommunista elkötelezettségükre büszke folyóirat-szerkesztők. Édesapámtól örökölt Vörösmarty Mihály-, Petőfi Sándor-, Arany János-, Ady Endre-verseskötetek voltak esti altató nótáim... és Szerb Antal világirodalom-története, Kosztolányi Dezső novellái, Babits Mihály esszéi... a kommunista költők, írók nem érdekeltek.

A harmadik mondatra rosszkedvűen legyintettem: „Folyóiratunk szerepét és feladatát abban látjuk, hogy elsősorban élő irodalmunk szocialista irodalmi irányzatainak, műveinek fórumává váljék, a marxizmus–leninizmus világnézetének, a szocialista humanizmusnak harcos képviselője legyen irodalmi életünkben.” Azokban az években (és később) sem érdekelt a marxizmus–leninizmus. A szürrealizmus titkai izgattak, az idő tájt napi olvasmányom volt egy versantológia, a *Mai francia költők* (Buda-

pest, 1958, felelős szerkesztő Pilinszky János); gimnazista koromban tudálcékos *értékelő dolgozatot* írtam a kötetéről a barátaimmal szerkesztett, havonta tizenöt példányban *megjelenő* osztályújságban.

Nem valószínű, hogy az előszón kívül akkor alaposan végigolvastam az új folyóiratot. Mai eszemmel arra gondolok, hogy akkori eszemmel csak a megjelent verseket tartottam *érdemesnek* alaposabb megismerésre.

Lehet, hogy 1961-ben szerettem meg Szécsi Margit költészetét?

*Út és idő legyen áldott,
áldott, mert ide varázsolt,
ide, ahol gyerek voltam
s álmodtam a fűrészpörban.*

A lapalapítás silány bohózatba illő körülményeit tucat év múltán, 1973-ban akkori főnököm, a Kritika felelős szerkesztője, az irodalomtörténész Pándi Pál meggondolatlanul odavetett mondataiból ismertem meg.

Szerkesztőségi értekezlet a Kritika parányi irodájában. Az asztalon tucatnyi kézirat, Illés Lajos írását olvassa Pándi, és nagyon őszintén felsóhajt: *Borzasztó gyenge!* Kis szünet után: *Rossz! Nagyon rossz!* Aztán csak úgy félhangosan – okuljanak a Kritika szerkesztőségének ifjú („naiv”) tagjai – megjegyezte: *Amikor 1961-ben születőben volt az Új Írás, Aczél elem tett egy cédulát, rajta három név: Illés L., Pándi P., Váci M. Úgy gondoltam: Illés Laci, Váci Miska jó társaság lesz. Aztán kiderült, hogy az általam gondolt Illés László helyett a tökfej Illés Lajos a lap felelős szerkesztője.*

Pontosan emlékszem a mondottak tartalmára, a rosszkedvű elszólás hangulatára, csupán a *tökfej* szó írói leleményem. Pándi ennél sokkal durvább kifejezést használt, de arra már nem emlékszem. Senki sem könnyű (pártfegyelem ide vagy oda) egy *tökfej* főnökkel beosztottként együtt dolgozni: Pándi két év múltán távozott az Új Írás szerkesztőségéből.

Főnököm története 1973-ban nekem azért tetszett, és azért jegyeztem meg, mert váratlanul bepillantottam a marxista kulturális politika katyvaszos rejtelmeibe.

Változnak az idők. Azóta elpergett több mint fél évszázad, szekrény mélyéről bányászom elő az Új Írás 1961 márciusában megjelent első számát.

Fülszöveg a borítón; akik akkor olvasták, azok közül biztosan sokan elgondolkoztak azon: a még meg sem jelent folyóirat szerkesztőinek vajon kik és miért, hová írtak olvasói leveleket, küldtek közlésre költeményeket, elbeszéléseket?

Visszanézve 2018-ból, feltűnően kilóg a szerkesztők szerkesztette *politikai* lóláb! „Rebellis” jelígre azt üzenik: „Kedves Barátunk! csalódni fogsz: – írásod *nem rebellis!* Egyáltalán nem ellenzéki, nem dacos és nem romboló és nem világunknak feszülő, semminek, semmilyen világnak nem feszül: írásod csak lapos, szürke, jellegtelen, erőtlén, halvány írás – és ezért gyáva –, nem rebellis! oly erőtlén, hogy megállni sem tud, nemhogy szembeszállani. Nem rebellis – csak rossz!”

Kivonatolt tartalma alapján a beküldött novella – ha egyáltalán volt ilyen! – valóban silány fércmű lehetett, de a szerkesztők számára (szerintem ők találták ki!) jó és használható ürügy, hogy a születő lap szellemiségét, pártosságát leendő olvasóiknak elmagyarázzák: „Mutasd meg ezt az írást a legbárgyúbb reakciónak – rebellisnek tartja-e? Mi ebben szerinted a rebellis, amit társadalmunkban nem lehet kimondani? Filmek, újságok, könyvek, ankétok erről tárgyalnak. S te most attól félsz, »forradalmi« jelentőségű dolgot fedeztél fel, amit majd üldözni fognak. Nem! – csak rossz novellát írtál, barátunk, amit visszaküldünk.”

Értsd a szót, olvasó! Nálunk – *népi demokrácia!* – szólásszabadság van, s bárki bátran megírhatja, ha valamivel nem ért egyet, ha valami nem tetszik neki.

Tehetségtelenül szabad szidni a rendszert.

A messzi jövőből üzenem az akkori szerkesztőknek: még 1962-ben is végeztek ki (Veszprémben!) ártatlan embereket csak azért, mert gyűlölték hazánk szovjet megszállását és 1956-ban fegyverrel harcoltak a Magyarországot gyarmatosító szovjet hadsereg ellen.

Akkor is, később is sok mindenről nem beszélünk, sok mindenről hallgattunk. Sok mindenről nem beszélhettünk, sok mindenről hallgatnunk kellett.

Nagy Sándor Kossuth- és Sztálin-díjas magyar író elbeszélése az Új Írás első számában: annak idején nem olvastam (ha igen, akkor tökéletesen elfelejtettem), ma nem értem, hogy miért, milyen meggondolásból közölték a szerkesztők ezt a szép prózának látszó írást. Gyenge, olykor silány írások minden kor minden folyóiratában megjelentek, megjelennek. A szerkesztők gyarló emberek: téved-

nek, fáradtak, az író a barátjuk, rokonuk, netán a nagyfőnök izgága csemetéje vagy írására büszke, a közlést megfizető, hiú pénzember, esetleg ifjú hölgy, aki feltűnően csinos...

Sztálin-díjasnak lenni 1961-ben azonban már nem dicsőség. Nagy Sándor régóta nem tagja a Szabad Nép szerkesztőségének, sok éve nem a Tiszatáj szerkesztője, már nem a Művelt Nép munkatársa, nem a Hétfői Hírek rovatvezetője. Nagy Sándor 1961-ben az újszegedi gimnázium kollégiumában szürke nevelőtanár. Ám kommunista hitéhez, meggyőződéséhez tüzzel-vassal ragaszkodó bolsevik, aki hangosan elégedetlen pártja revizionista irányvonalával. Írásban, szóban fordul szembe Kádár Jánossal. Az új folyóirat szerkesztői 1961 tavaszán azt nem tudhatják, hogy két év múlva – megint hithű kommunisták a hithű kommunistát – Nagy Sándor Kossuth- és Sztálin-díjas író rendszerellenes izgatásért elítélik, börtönbe zárják. De ismerik *harcos* bolsevik előéletét, talán ezért gondolják közlésre alkalmasnak az író gyengécske novelláját.

A börtönből három év három hónap múltán testi-lelki roncsként szabadul az író, s leszázalékolásáig mint gyári munkás, kemencés rakodó, anyagmozgató keresi meg a szűkös mindennapra valót.

Töprenghetünk: Sztálin-díjas gyári segédmunkásként vajon a világmegváltó eszmében csalódtott, vagy csak a pártban?

Sok helyütt megfordult kalandos élete során Nagy Sándor. Tizenhat évesen beiratkozott a bajai katolikus tanítóképzőbe, de fél év múltán kicsapták. Néhány évig fizikai munkás, aztán katona, majd hadifogoly, négy hónapot antifasiszta „szűrőtáborban” tölt, fél évig újra katona, most már a *demokratikus* hadseregben. 1945 májusától 1948 tavaszáig a Kisgazdapárt tisztviselője. Ekkor átlép a Kommunista Pártba, s attól kezdve tántoríthatatlan híve a Marx–Engels–Lenin–Sztálin *tanítása* alapján torz világmegváltó eszmévé kristályosodott marxizmus-leninizmusnak. Számára a párt szava szentírás: „A párt társadalmi tapasztalatok eleven tárháza, amely minden szervével a valósághoz tapad, és szemével nem versenyezhet még a legzseniálisabb író megfigyelőképessége sem. A proletárpárt irányítása olyan hasznos az író számára, amilyennel nem rendelkezett az osztálytársadalmak egyetlen írója sem” (Új Hang, 1952. október–november).

Hívó bolsevik: megsiratja Sztálint – „Apánk halt meg, aki nemzeteknek tudott apja lenni” –, és a *legnagyobb magyarnak* nevezi tanítványát, Rákosi Mátyást (Új Hang, 1953. március).

Nem szakadt rá az ég!

Bár Kossuth- és Sztálin-díjas író, de a magyar

szavak pontos jelentésével gyakorta nincs tisztában. Így aztán nem ritkán előfordul, hogy a leírt mondat épp az ellenkezőjét jelenti annak, amit szándékában állt lelkesen világgá trombitálni: „A szocializmust, a kommunizmust akarja láttatni, az ígéret földjét, mely már nemcsak egy kis nép kicsiny folyója mellé szűkül, hanem képevel már az egész világ igaz délibábjaként játszik” (Csillag, 1953. július).

Ha a kommunizmus délibáb, ami után „remény sajog a szívekben”, akkor – Nagy Sándor álmai ellenére – hála Istennek soha nem fog valósággá válni.

A pártkegyenc író hajlamos eltévedni a magyar nyelv és helyesírás útvesztőjében: „Még aznap megszületett a párthatározat, mely minden funkciójától megfoszsa és a gyűlésekről kitiltja Patik Jánost” (Csillag, 1950. november). Még csak Kossuth-díjas író Nagy Sándor, de az olvasószerkesztő már nem meri (vagy nem akarja?) kijavítani a Szabad Nép munkatársának kéziratát. Esze ágában sincs – gondolom! – ujjat húzni egy pártember íróval, aki elbeszélését (*Tanácsválasztás Zsombón*) dörgedelmes szavakkal így zárja le: „Ti átkozott ágyúgyárosok, imperialisták, reszkesettek népünk egysége láttán!”

Bóka László a Csillag 1952. áprilisi számában áhítattal méltatja az irodalmi Sztálin-díj világrengető csodáját, ünnepli a két Sztálin-díjas magyar író – a puha gerincű Aczél Tamás a másik – és aggódik: „Nagy Sándor, amióta Kossuth-díjat kapott, igen ritkán hallatja hangját, s csak hír járja arról, hogy egy nagyobb munkán dolgozik”.

A *nagyobb munka* egy regény; részlete – *Kulákok* – a Csillag 1951. júliusi számában jelent meg. Nagy Sándor a következő években jobbra már csak *harcos* kommunista cikkeket írt – naprakész, napról napra elavuló politikai röppentyűket. Távolodását az írói alkotómunkától ő maga – őszinte ember – így indokolja: „Hogy a sok kitüntetést népemnek, pártomnak megháláljam, odahagytam a novellát, és egy átfogó regényben akartam megjeleníteni harcoss jelenünket.” Úgy érzi, hogy a kormányprogram, Nagy Imre beszéde 1953. július 4-én „mint író és mint kommunistát” felszabadította. Tudta, tudja, tudni fogja, hogy „akik a mi pártunkat követték, azok fővonalában helyes utat követtek, mert a dolgozó osztályokhoz való tartozás és az írói életmű sohasem lehet »taktikai kérdés«” (Új Hang, 1953. december).

Igaz volt a tömeggyilkos Sztálinnak: „Mi, bolsevikok – különös szabású emberek vagyunk” (1935. május 4.). Bolsevik etika: hazudtunk, csalunk, gyilkoltunk, mert a dolgozó népet szolgáljuk, tehát „fővonalában” mindig a helyes utat követjük –

öntudatos, a hatalom erőszakos megtartása vagy megszerzése érdekében mindenre elszánt kommunisták számára megkérdőjelezhetetlen igazság a párt mindenkor helyes irányvonala. Nagy Sándor 1956 késő tavaszán is úgy látja: „A XX. kongresszus eszméinek alapján létrejött a teljes elvi, nemzeti egység”, amelynek következtében „pártunk, a nép, a becsületes kommunisták, a magyar irodalom egysége sohasem volt teljesebb, mint ezen a taggyűlésen” (Művelt Nép, 1956. május 13.).

Múltba visszarévedő aggastyán értelmiségiként megbocsátó megértéssel gondolhatom azt: buta ember volt Nagy Sándor, megvakította ostoba világnézete. De Nagy Sándor nem volt egyedül. Azon az írószövetségi taggyűlésen, abban a pillanatban ezt az ostobaságot minden jelen lévő kommunista így gondolta. „Teljes elvi, nemzeti egység?” 1956 májusában? Alig egy hónap múlva a kommunisták kórusban harsogták: *Vesszen Rákosi, éljen a párt!* Októberben felrobbant az ország: *Ruszkik, haza!* Novemberben a szovjet megszálló hadsereg újra gyarmati sorba nyomorította, némaságra kényszerítette hazánkat.

Vajon 1956 őszén is úgy gondolta Nagy Sándor, hogy Rákosi Mátyás *a legnagyobb magyar?*

A *maga-tolvaja* című elbeszélésnek az Új Írásban 1961-ben közzétett szövegét próbálom értelmezni, az író szándékát megfejteni, a közlés okát megérteni.

Barta Ferenc, a becsületére büszke parasztember éjjel családjával együtt lopni indul a hajdan övé, most szövetkezeti almáskertbe, mert úgy érzi, hogy a gyümölcsöt a vezetők felelőtlenül rohadni hagyják a fákon. A kondás is lop, darát a malacainak a közösség raktárából, de ő a párttitkár rokona. Bőrért menteni az elnöknél és a titkárnál beárulja az almatolvajokat. Barta feldúltan – vállalva tettét! – a párttitkárra és az elnökre támad. Szemükbe mondja: itt mindenki lop, s valójában a *közössel* senki nem törődik. Ökölharcig durvul a vita, a feldühödött párttitkár azonnal kirúgná az almatolvajt. De az elnök, aki régi katonatársa Bartának, két évtizede együtt harcoltak a Don-kanyarban, egymást segítve együtt menekültek, s bár ma eszmei vasfüggöny választja el őket egymástól – az egyik hívő katolikus, a másik hívő kommunista –, megvédi hajdani barátját, és okos kommunistaként *eligazítja* a dolgot. Barta a gyümölcsös felügyelője lesz, és a párttitkár megérti: jó, ha van az almához értő szakember is a kertészetben. A kommunistákat nem kedvelő katolikus Barta – akit majdnem megőrjít lelkiismeret-furdalása almatolvajsága miatt – lehiggad, és télesztag marad, vezető beosztásban.

Rosszul megírt, porlepte elbeszélés.

Tanulság: tehetségtelenül veszélyes dicsérni a rendszert.

A novella utolsó mondatai: „A major végében a felesége meg a fia szaladt eléje, akik ott izgatottan várahoztak. – Szent Szűz! – sápitotta Éva asszony, amikor megpillantotta férjeura gyertyaszínét –, mit tettek veled?

Az ura öklével ojtva könnyét, a gyengeségtől rémülten suttofta: – Megtörték... megtörték... – s aztán elirtóztva nyüszögte hozzá: – Aj, nem vagyunk tolvajok, Éva... vörösök vagyunk mink is... vörösök...”

Próbálok elképzelni az Új Írás magukba roskadt, kommunista szerkesztőit, amint 1961 kora tavaszán, Nagy Sándor írásának elolvasása után tétó-

ván egymásra néznek: *Közöljük? Ne közöljük?* Valószínűleg azon töprengtek, mire gondolt, mit akart *mondani* Nagy Sándor. Mennybe meneszti a kommunistákat, vagy a pokolra küldi őket? Ha valaki vörös lesz, akkor az már nem almatolvaj? Megalkudott vagy jobb belátásra tért a novella vívódó főhőse? *Elirtóztva nyüszögte* – az őt magukhoz ölelő vörösöktől (értsd: kommunisták) vagy megalkuvó önmagától irtózik a *gyengeségtől rémülten suttoftó* Barta Ferenc?

Ma sem tudom eldönteni: a torz világnézete labirintusában tébolygó, szerencsétlen sorsú, hasadt lelkű Nagy Sándor merre kereste a kiutat élete zűrzavaros útvesztőjéből.

Új Írás, 1961. március. Kortünet? Kórlap?

CZIGÁNY GYÖRGY

Chaconne

CZIGÁNY GYÖRGY (1931) Budapest

Csaknem háromszáz éve írta meg Bach hegedűpartitáit, a híressé lett d-moll darabot is, amelynek önálló remekké nőtt zárótétele a *Chaconne*. Mikor hallottam először? Talán kamaszkoromban egy Semmelweis utcai öreg házban, az éppen megszervezett Állami Zenekonzervatórium (számunkra a „Konzi”) egyemeletes épületének valamelyik tantomében, vagy csak az udvaron ácsorogva, nyitva maradt ajtón, ablakon át... A töredék ütemek hangját, a magányos hegedű dallamait nem lehetett elfeledni. Magam akkor épp Liszt *A-dúr zongoraversenye* virtuóz futamainak megcsillogtatásával voltam elfoglalva, meg azzal, hogy tanárom, Sugár Rezső zeneszerző kérésére, egyelőre két zongorán szátagú együttest helyettesítve, ketten szólaltassuk meg a szakmai grémium számára az ötvenes évek legszebb oratóriumát, a Hunyadi Jánosról éppen elkészült *Hósi éneket*. A feladat megtisztelő volt a diák számára: boldoggá tett a sivár esztendőök küszöbén. Ekkor már tudtam a chaconne-ról, hogy spanyol tánc volt, esetleg Mexikóból került Európa szívébe. Cervantes még félvér indián táncnak nevezte. A 17. században azután barokk mesterek kezében alakult formateremtő fogalomná, lassú, ünnepléses ütemeinek makacsul, türelmesen ismétlődő harmóniáival a mélyben, amelyek fölött mint gyökerekből sokszirmú virág nyílnak meg a változatok, együtt hordozva a legsúlyosabb gondolatokat,

indulatot, szelíd érzelmeket, áhítatos szenvedélyt. Sokak között Brahms is elámult ezen, gyönyörű és érthetetlen volt számára Bach *Chaconne*-ja. Pilinszky Jancsi pedig örömtől megcsukló hangon mondta mikrofonomba: „tudod, engem Bach olyan erdőre emlékeztet, ahol a fák ágai mozognak, írnak a levegőbe, kifogyhatatlanul írnak, az ember megéri, nem érti meg, elfelejti, ez egy számomra, ez a cse-csemők nagy szórakozása! Nézed az ágaknak ezt a furcsa ákombákomát, ami a legtisztább beszéde a természetnek, a legtisztább írásjegye, ugyanakkor persze megfejthetetlen.” A *Chaconne* születése idején Bach Köthenben a hercegi kastély lakója volt családjával. Lipót herceg zenekarának felvirágoztatása az ő érdeme volt, valamelyik gyermekének keresztszülei szerepét is vállalta a fejedelem. Tavasz-nyári utazásaira is magával vitte karmesterét néhány kiváló muzsikusként társaságában. Bachot megbecsülték, s ő is nagy alkotó kedvvel élt, dolgozott Köthenben.

Bach még 1707 őszén kötött házasságot második unokatestvérével, a nála egy-két hónappal idősebb Maria Barbara Bachhal az Arnstadt melletti Dornheim falucskában. Hét gyermekük közül négyen növekedtek föl egészségben, köztük van három muzsikusként fiú, akik egy évszázadon át híresebbnek tartandók majd édesapjuknál is. Azonban 1720 júliusában Bach váratlan tragédiával szem-